

Mindezek alapján nem tűnik lehetetlennek, hogy az *estük*, s későbbi alakja, a jurmatiai történetében szereplő *istek* a magyarokat jelöli, azok egy idegen elnevezése. Ha ezt a feltevést a további kutatások igazolják, akkor a pannóniai magyarok latin nyelvű krónikái mellé odahelyezhetjük a volgai magyarok török nyelvű krónikáját is. Természetesen ezt a krónikát ugyanolyan kritikával és gondossággal kell feldolgoznunk, mint azt középkori magyarországi krónikáinkkal a szakemberek eddig tették. Ez mindenképpen fáradságosabb és kevésbé látványos munka lesz, mint őstörténeti elméleteket gyártani. Mégis meggyőződésem, hogy ez az út vezet saját múltunk jobb megismeréséhez. Múltunkat ugyanis megismerni és nem igazolni kell.

KRISTÓ GYULA

Kijev a magyar krónikákban

Magyar krónikákon szűkebb értelemben a XI—XIV. században Magyarországon keletkezett, magyarországi vonatkozású, ám latin nyelven íródott történeti jellegű alkotásokat értjük. Összesen mintegy másfél tucat középkori könyv (többségében kézzel írott kódex, de egy-egy nyomtatott munka, úgynevezett ősnymtatvány is) őrzi e szövegeket, illetve azok kivonatait. Sajnos, ez nem azt jelenti, hogy ugyanennyiféle történeti szöveg is maradt ránk, vagyis hogy e középkori könyvek egymástól független szövegeket vagy önálló értékű szövegváltozatokat tartalmaznának. A ma ismert szövegek voltaképpen kétféle jellegű szöveghagyományt örökítettek ránk. Az *egyikféle* szöveget a kutatók a XIV. századi krónikakompozíciónak nevezték el, s ezen azt a krónikás szöveget kell értenünk, amely bizonyos már a XI. század óta alakult, hogy azután Kálti Márk szerkesztői tevékenysége eredményeképpen 1358-ban elnyerje végleges (mai) formáját e krónikakompozíció; viszonylag legmegbízhatóbb szövegét — eredeti híján — közelkorú másolata, a Képes Krónika csodálatos miniatúrákkal díszített kódexe tükrözi. A magyar krónikákat tartalmazó középkori könyvek legtöbbje valamilyen módon ehhez a XIV. századi krónikakompozícióhoz kapcsolódik. Vagy úgy, hogy annak szövegváltozatát közli, vagy úgy, hogy a krónikaalakulás 1358 előtti fázisait őrzi (sajnos, a legkorábbi ilyen munka is, Kézai Simoné, amely ránk maradt, nem korábbi a XIII. század végénél), vagy pedig úgy, hogy a XIV. századi krónikakompozícióból 1358 után készített kivonatot tartalmazza. A *másikféle* szöveget mindössze egy kódex képviseli a másfél tucatnyi középkori könyvből, ez a szöveg pedig az 1210 táján alkotott Anonymus (a máig rejtélyes kilétű, névtelen királyi jegyző, P. mester) gesztája. Végző soron azonban még a XIV. századi krónikakompozíció és Anonymus szövege sem teljesen független egymástól, hiszen a névtelen jegyző a maga „történeti regényének” megkomponálásában támaszkodott arra a krónikás szöveghagyományra, amely a XIII. század elején már rendelkezésre állott, s amely — az 1358-ig végbement szövegváltoztatások ellenére — még ma is kihámozható a XIV. századi krónikakompozíció szövegéből. Tekintettel azonban arra, hogy Anonymus nem hagyományos értelemben gondozta a krónikaszöveget, vagyis a valahol megszakadt eseménymenetet nem saját koráig folytatta, hanem egy témát, a magyar honfoglalás mesés és valós elemekkel vegyes kifejtésére vállalkozott, a két szöveg — Anonymus és a XIV. századi krónika — közti megfelelések ennél fogva oly csekély körre szorítkoznak, hogy e két szöveget lényegében a magyar krónikás anyag két különálló változatának lehet tekinteni.

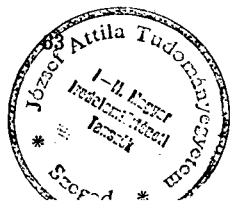
Ami mármost azt a kérdést illeti, hogy az ilyen értelemben vett magyar krónikákban milyen híradások maradtak ránk Kijevről, első pillanatra kétségtelenül csalódottan kell megállapítanunk: nagyon szegényes a név szerint megnevezetten Kijevre vonatkozó híryanag. Az egymástól alig különböző szövegvariánsoktól eltekintve azt lehet mondani, Kijev mindössze két helyütt szerepel a magyar krónikás anyagban. Az egyik információ Anonymus gesztájában maradt ránk. A névtelen jegyző részletező előadásában elbeszéli, hogy a Szkítiából nyugat felé honfoglalásra indult magyarok Álmos vezérrel élükön, elhagyván Suzdalt, az oroszok vidékén egészen Kijevig ellenállás nélkül hatoltak előre. Keresztülmentek Kijev városán, s a Dnyeper folyón áthajózva meg akarták hódítani az oroszok országát. Az orosz vezérek inkább a fegyveres harcot választották, semmint hogy elveszítsék országukat. A kijevi vezér (a latin szövegben: dux de Kyeu) barátaihoz, a hét kun vezérhez küldött segítségül. Nagyszámú lovassal meg is érkeztek a kunok, s a kijevi vezér is felvonult Álmos ellen. Álmos buzdító szavai hallatára a magyarok nagy bátorságra gyúltak. „Azonnal megfújták a harci kürtöket mindenfelé, a két ellenséges sereg összecsapott és heves küzdelemben bocsátkozott egymással. S igen sokan elesetek az oroszok és kunok közül. Az oroszok és kunok vezérei pedig látván, hogy övéik a harcban alulmaradnak, futásnak eredtek, és hogy életüket megmentsék, sietve Kijev városába húzódtak. Álmos vezér meg katonái az oroszokat és kunokat egészen Kijev városáig üldözték, és úgy aprították a kunok tar fejét, mint a nyers tőköt. Az oroszok és kunok vezérei pedig, amikor a szcítiaiak (tudniillik a magyarok) vakmerőségét látták, a városban meglapultak, mint a némák... Álmos vezér és vitézei pedig a győzelem után elfoglalták az oroszok földjeit, és javaikat elszedve a második héten Kijev városát fogták ostrom alá. Mikor aztán a hágsókat kezdték odatámasztani a falhoz, a kun és orosz vezérek a szcítiaiak merészségének láttára nagyon megrémültek. S amikor belátták, hogy nem bírnak nekik ellenállni, akkor a kijevi vezér és az oroszok más vezérei, nemkülönbben az ott levő kunokéi is, követekeket küldtek, s kérték Álmos vezért meg főembereit, hogy kössenek velük békét... Álmos vezér meg főemberei tanácsot tartván, az oroszok vezéreinek kérelmét teljesítették, s békét kötöttek velük. Akkor az orosz vezérek, tudniillik a kijevi és szuzdali, hogy székeikből el ne űzzék őket, fiaikat túszul adták Álmos vezérnek, és velük együtt tízezer márkát küldöttek, meg ezer lovat orosz módra díszített nyereggel és fékkel, továbbá száz kun fiút, valamint negyven teherhordó tevét, töméntelen hölgyemenyét- és mokusprémet, végül sok más ajándékot, csak úgy számlálhatlanul.” (Pais Dezső fordítása.) Az orosz vezérek hívták fel a magyarok figyelmét a Havaserdőn (a Kárpátokon) túli Pannóniára, dicsérték annak Duna—Tisza öntözte földjét. Álmosék hallgatva a tanácsra, a közben hozzájuk csatlakozott kun vezérekkel és népeikkel, valamint sok oroszral együtt, kivonultak Kijevből, s a kijevi oroszok kalauzolása mellett Ladomér (a volhíniai Vlagyimir) városához érkeztek, onnan pedig Halicson keresztül a Havason átkelven, behatoltak a Kárpát-medencébe, s először Munkácsnál vertek táborot.

Az itt röviden idézett anonymusi tudósítás a magyar őstörténet egyik sokat vitatott kérdésében, a IX. századi kijevi magyar uralom dolgában számít tanúnak. Sajnos, kétes hitelű és nem perdöntő tanúnak. Ismeretes ugyanis, hogy Anonymus számos regényes elemet, kitalált történetet szőtt bele munkájába, ez a körülmény tehát nem növeli a bizalmat a névtelen jegyző kijevi vonatkozású hírének megbízhatósága iránt. Érdekes, hogy az orosz évkönyvek sem szolgáltattak a kérdés eldöntéséhez perdöntő bizonyítékot. A kezdő szavairól *Poveszty vremennih let* névvel is idézni szokott orosz évkönyv (vagy őskrónika) a bizánci időszámítás szerinti 6390. (azaz a 882.) évhez kapcsolt tudósításában elmondja, hogy egy *Olmin dvor* (vagyis „Olm udvara” jelentésű) hely Kijevben a Magyar (Ugorszkoje) hegyen volt. Az *Olmin dvor* adatból többen arra következtettek, hogy ebben Álmos udvara kereshető, amit megerősíthet az udvarnak a Magyar hegyen való fekvése. Ha az orosz forrás nem *Olmin*, hanem *Olmusin* alakot hagyományozott volna ránk, ez esetben e vélemény igazában aligha lehetne jogosan kételkedni, de mert a szövegben *Olmin*

és nem Olmusin van, így az Olmin dvor Álmoossal való kapcsolatba hozásának nyelvészeti akadályai vannak. Hogy Kijevnek valóban volt magyar nevet viselő hegye, azt az orosz évkönyvek egy másik, 6406-hoz (898-hoz) tett híre igazolja: „Vonultak a magyarok Kijev mellett a hegyen keresztül, amelyet ma magyarnak nevezünk. Megérkezvén a Dnyeperhez, megállottak sátraikkal, mert úgy vándoroltak, mint a kunok.” (Knieza István fordítása.) Az orosz évkönyvek is tudnak tehát a magyarok Kijev mellett (illetve Kijeven keresztül) történt átvonulásáról, csak abban a vonatkozásban hagynak bennünket bizonytalanságban — s most számunkra ez lenne a legfontosabb —, hogy mennyi időre állottak meg a nyugat felé tartó magyarok a Dnyepernél, illetve hogy sor került-e fegyveres összecsapásra a IX. század vége felé a magyarok és a kijevi oroszok között. A Kijev területén felbukkanó Ugor („magyar”) helyek nem feltétlenül egy IX. századi ottani magyar uralom emlékei, hanem például kereskedelmi kapcsolatkból is eredhetnek. Nem szabad tehát Anonymus művének ismeretében eleve arra az álláspontra helyezkednünk, hogy P. mesternek a magyar honfoglalás előtti időre utaló információi a magyarok és Kijev kapcsolatáról, azaz egy viszonylag rövid ideig tartó kijevi magyar uralomról mindenestül légből kapottak lennének, de híradásának kétségtelen megerősítését az orosz forrásokból nem kapjuk meg.

A másik hely, amelynek kapcsán Kijev név szerint megnevezve szerepel a magyar krónikairodalomban, a XIV. századi krónikakompozícióban található. Azt kell mondanunk, csupán a lelőhely szempontjából más hely ez, mert az esemény ugyanaz, amelyet erősen kiszínezve Anonymus is ránk örökített. A XIV. századi krónikakompozíció (és hasonló szövegezésben már a XIII. század végi Kézai Simon) elmondja: „Az Úr megtestesülése utáni 677. (más szövegvariáns szerint: 888.) évben, száz évvel Attila király halála után, köznyelven a magyarok, vagyis hunok, latinul: ungarusok... ismét benyomultak Pannóniába. Áthaladtak a besenyők, fehér kunok országán, Szuzdalián és Kijev nevű városon, majd átkeltek a havasokon.” (Geréb László fordítása.) Az évszámok eltérése, egyáltalán az a körülmény, hogy a középkori krónikákban olykor meghökkentő évszámok és számsorok szerepelnek, nem meglepő, és ez a híryanag megbízhatóságának csak igen kevésbé fokmérője. Nemcsak azért, mert a középkori embernek sokkal kevésbé volt érzéke a számokhoz, mint a ma emberének, és ennél fogva kevesebb gondot is fordított az évek pontos megjelölésére, hanem azért is, mert a kéziratok többszöri másolása során leggyakrabban az évszámok torzultak el. A XIV. századi krónikakompozícióban az esemény dátumául olvasható 677. és 888. év helyett Kézai Simon a 872. évet szerepelteti. A bővebb, most nem idézett szövegkörnyezetből — a helytelen dátumok ellenére is — teljesen egyértelmű, hogy itt a magyarok IX. század végi Kárpát-medencei honfoglalásáról van szó. Vagyis a magyar krónikák egy másik szöveghagyományja is ránk örökítette azt az információt, hogy a honfoglalásra indult magyarok útja Kijev mellett vezetett el. E ponton akkora a megfelelés Anonymus tudósításának magva és a XIV. századi krónikakompozíció rövid híre között, hogy a Kijev melletti (vagy a Kijeven át történt) magyar vonulás hagyományát az Anonymus előtti krónikás anyagból kell eredeztetnünk, vagyis abból a történeti rétegből, amely az eseményekhez való viszonylagos közelsége miatt nagyobb történeti hitelre tarthat számot. Anonymus híradását tehát a honfoglalásra indult magyarok Kijev melletti áthaladásáról az orosz évkönyvekkel egybecsengő információja mellett eme körülmény folytán is megbízhatónak kell kezelnünk, s azt kell mondanunk: a IX. század végi — éppen a kijevi orosz állam keletkezése időszakára vonatkozó — kijevi—magyar kapcsolatok nem Anonymus fantáziájának termékei, még ha e kapcsolatok jellege, időtartama továbbra is nyitott kérdés kell hogy maradjon.

Mindössze ennyi az, amit a magyar krónikákból Kijevről megtudunk, ezért említettünk fentebb bizonyos családottságot. Ám ha tudjuk azt, hogy a X—XII. századokban Kijev nem egyszerűen egy orosz város volt, hanem az orosz állam központja, az orosz városok anyja, joggal gondolhatunk arra, hogy a magyar krónikákban Kijevre vonatkozó utalásokat találhatunk akkor is, amikor a latin szöveg álta-

lában oroszokat (Rutheni) említ. Az alábbi példák bizonyítják, hogy várakozásunkban nem csalódtunk. A XIV. századi krónikakompozíció jegyezte fel, hogy I. András király (1046—1060) az oroszok vezérének (dux) leányát vette feleségül. Más forrásból tudjuk, hogy a magyar uralkodó hitvese Bölcs Jaroszláv kijevi nagyfejedelem Anasztázia nevű leánya volt. Ugyancsak a XIV. századi krónikakompozíció számol be részletesen arról a hadjáratról, amelyet Kálmán király (1096—1116) vezetett 1099-ben Oroszországba. Egyéb adatok alapján állíthatjuk, hogy Kálmán az akkori kijevi nagyfejedelmet, II. Szvjatopolkot kívánta megsegíteni. Amikor a XIV. századi magyar krónika hírt ad arról, hogy 1132-ben a II. Béla király (1131—1141) ellen fellépő Boriszt, Kálmán király állítólagos fiát a lengyelek mellett oroszok támogatták, ezekben az orosz segédcapatokban nagy valószínűséggel Borisz nagybátyjának, az ekkor a kijevi trónon ülő Msztyiszlávnak a hadait kereshetjük. Ugyanez a hazai forrásunk röviden beszámol II. Géza királynak (1141—1162) sógora, Izjaszláv kijevi nagyfejedelem megsegítésére indított hadjáratáról, míg ugyanezekről az eseményekről a magyar krónika német nyelvű kivonata némileg bővebben tájékoztat. A felsorolt példák bőségesen elegendők annak igazolására, hogy a korai (IX—XII. századi) magyar—orosz kapcsolatokról, amelyek leggyakrabban — az orosz állam akkori Kijev központú jellegének megfelelően — mint magyar—kijevi kapcsolatok jelentkeztek, a magyar krónikák számos hasznos és fontos híradást örökítettek meg. És mivel ezekben az évszázadokban az orosz (Ruthenus) és az Oroszország (Ruthenia, Ruscia) fogalmak bizonyíthatóan Kijevre, illetve a Kijev vezette államra vonatkoznak, olyankor is jogunk van ezt feltenni, amikor közvetlenül ezt igazoló más forrás nem áll rendelkezésünkre. Így például a XIV. századi krónikakompozíció ama hírből, hogy az Árpád-házi Szár László — talán valamikor 1000 táján — Oroszországból (Ruthenia) vett magának feleséget, alkalmasint a tévedés kockázata nélkül gondolhatunk arra, hogy a magyar főember neje egy kijevi hercegnő lehetett.

A magyar krónikákból azonban — természetesen közvetett módon — nem csupán Kijev fénykora, vezető szerepe, de lehanyaglása is jól kiolvasható. Ismertek a történeti események, hogy Kijev pozíciójában a XII. század utolsó harmadától kezdve következett be hanyatlás, miközben a részekre szakadó orosz állam hol egyik, hol másik fejedelemsége vált időlegesen jelentős tényezővé. Nos, annak a kísérletnek, amely Szuzdal felemelkedésében Jurij Dolgorukij és III. Vszevolod nevéhez fűződik a XII. század utolsó évtizedeiben és a XIII. század elején, a távoli Magyarország krónikás anyagában is nyoma maradt. A gesztáját 1210 táján író Anonymus számára már nem természetes, hogy Oroszország Kijevet jelentse. Munkája két helyén is úgy nyilatkozik, hogy Oroszországot, illetve Oroszország földjét (Ruscia, terra Ruscie) Szuzdálnak hívják. Egy még későbbi, a XIII. század 70-es éveiben író magyar krónikaszerző pedig, amikor IV. Béla király (1235—1270) koronázásáról szólva Danielt (Danyilt) említi az oroszok vezéréként (dux Rutenorum), már — a megváltozott helyzetben — a halicsi fejedelmet tekinti az oroszok uralkodójának.

Természetesen a magyarok és a kijevi orosz állam kapcsolatairól a kutató történészek a magyar krónikákon kívül még nagyon sok más írott forrás, továbbá számos nyelvi és tárgyi emlék áll rendelkezésre. Csak mindezek együttes vizsgálatából lehet e rendkívül sokoldalú és eleven kapcsolatok rendszere teljességének felvázolására vállalkozni. A magyar krónikák — mint egyetlen forráscsoport — vizsgálata azzal a tanulsággal jár e szempontból, hogy a kijevi orosz állam IX. század végi kialakulásától a XII—XIII. század fordulója körüli évtizedekben bekövetkezett lehanyaglásáig terjedő időszakban e forráscsoport akként ad izelítőt Kijev történetéről (s ezen belül főleg a magyar—orosz kapcsolatok széles köréről), miként a tenger egy cseppje rávall arra a végtelen vízre, amelyből vétetett.